

טוחן¹

ר' צבי יהודה דרור

ראשי פרקים

מבוא

חלק א - התחומים השונים במלאכת טוחן

א. שיעור טחינה

ב. המינים הנטחנים

ג. טחינה אחר טחינה

ד. טוחן לעיסה

ה. ריסוק

חלק ב - שיטות הראשונים בהסבר המלאכה

א. שיטות רש"י ור"ן

ב. שיטת רי"ף ר"ח ורא"ש

ג. שיטת רמב"ם המאירי ותוס' רי"ד

ד. שיטת הרשב"א

ה. שיטת היראים

חלק ג - טוחן בדברים שאינם גידולי קרקע

א. דעת תרומת הדשן

ב. שיטת הפרי מגדים והחזון איש

ג. שיטת הנשמת אדם

ד. הסבר תרומת הדשן ע"פ היראים

מבוא

כמו במלאכות אחרות, גם במלאכת טוחן, קיימת השוואה בין אב המלאכה לתולדותיו. הדעת נותנת שבמקום שאין בו פסוק או קבלה, יש סברה, ויש להבין איפה את הפרטים השונים בהתאם להבנה כללית ושיטתית של המלאכה. כמוכן שבנושא זה עצמו - באיזה אופן מגעת הסברה לבאר את האב וממילא את העיקרון המנחה לדעת את תולדותיו - קיימות דעות שונות, אך במאמר זה לא נדון בשאלה הכללית. לאור הדברים הללו חילקתי את המאמר לשנים, כאשר בחלקו הראשון ידונו התחומים השונים בהם קיימים חילוקים למעשה בין מקרים של טחינה למקרים אחרים, ובחלקו השני ננסה לבאר כיצד כל אחד מן הראשונים הגדיר את המלאכה באופן מסוים וממנו נבעו עמדותיו בכל פרטיה. זו הסיבה שבחלקו הראשון של המאמר הועלו שאלות, אשר התשובה עליהם תבאר רק בחלקו השני - כל שיטה ע"פ הבנתה הכללית.

1 נלמד ונכתב עת למדנו שבת בשנה השניה ליסוד הישיבה, ונשלח עתה בחיבה יתרה, ובגעגועים.

חלק א - התחומים השונים במלאכת טוחן

א. שיעור טחינה

הטחינה הפשוטה, היא הפיכת הנטחן לקמח. האם גם חיתוך גם יותר נחשב לטוחן?
אומרת הגמרא (ע"ד):

"אמר רב פפא האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן, אמר רב מנשה האי מאן
דסלית סילתי חייב משום טוחן" ומבאר רש"י "דפריס סילקא.. מחתכו הדק. דסלית
סילתי - עצים דקים להבעיר אש"

ולשיטתו צריך עיון כיצד חכמים למדו שהחייב על טוחן קיים גם כאשר אדם אינו הופך את החומר
לקמח, מנין שגם על שיעור טחינה נמוך יותר נחייב. כשם שבמלאכת צד (ק"ז) אמרו חכמים שדוקא
כשיש במינו פרה ורבה יש בו מלאכת צידה, שהרי הצידה במשכן באלים כדי לעשות עורות. גם
כאן היינו יכולים לומר שדוקא כאשר מדובר בטחינה ברמה כזו שמוציאה קמח יש טחינה.
ר"ח (שם) באר ש"סלית סילתי" היינו חיתוך נימי הדקלים והוצאת הקמח הדק הנמצא בתוכם.
והקשה המאירי (שם ד"ה המתוך):

"שהרי קמח זה כנוס בתוך העץ ואין הוא טוחנו, אין זה אלא כשובר חבית מלאה קמח
והקמח יוצא"

הרא"ש (פ"ז, ס"ה) כתב:

"ומה שפרש"י דפריס סילקא שמחתך ירקות דק דק, פירוש תמוה הוא דבר שהוא אוכל
ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה"

הקרבן נתנאל (ס"ק י') באר שהרא"ש ס"ל כרשב"א שטחינה לאלתר מותרת משום שהוא נחשב
אוכל ואינו טוחן. ואכן הרא"ש כתב לגבי בורר (בתשובה כלל כ"ב, ס"ט, הובאה בשו"ע שי"ט, ט, סע'
ט"ז) שהבורר בדרך אכילה "אין זה מעין מלאכה", ולפי זה ההיתר קיים גם בטוחן.

ברם, מלשונו של הרא"ש כאן יש להבין שהטחינה עצמה לא שייכת באופן כזה, שהרי הגמרא
התירה בורר דוקא לאלתר, ואילו כאן לא מדובר בחיתוך לאלתר. ניתן לומר ללא קושי שכמו שבורר
שלא לאלתר אסור כך חיתוך ירקות שלא לאלתר אסור. לכן יש להבין שהרא"ש תמה אפילו לשיטת
רש"י שהיתר לאלתר בבורר היה משום ש"אין זה דרך בוררין" (רש"י ע"ד, ד"ה בורר ומניח לאלתר),
ותמיהתו היא משום שמלאכת טחינה אינה שייכת כאן. את הסיבה לתמיהתו ניתן להבין בשני דרכים:

א. האוכל כבר מוכן והחיתוך אינו יוצר שינוי באוכל.

ב. החיתוך הדק של אוכל אינו טחינה בשיעור של יצירת קמח.

קל יותר לנקוט בדרך השניה, כיון שקודם דברי רש"י מביא הרא"ש את שיטת ר"ח ומציין אותה
כפרוש הגון, אך אין זה מוכרח.

כר"ח והרא"ש סברו גם רב האי גאון (הובא ברבינו פרחיה שם) והרי"ף; כרש"י - רמב"ם, רמב"ן,² ר"י מלוניל, המאירי, ורשב"א.

ב. המינים הנטחנים

עוד נחלקו הראשונים על מה חייבים בטוחן.

תוס' (בד"ה האי) כתב שדוקא בסילקא שייך טחינה אבל בשאר אוכלין אין חיוב, ואפשר להבין דבריו בשני אופנים:

1. ע"פ התוס' רא"ש (ד"ה האי) שאף הוא מבדיל בין סילקא לשאר אוכלין, אבל מטעים את דבריו "שכן דרכה בכך". ולפי זה אף אם מדובר במאכל המוכן מטבעו לאכילה אבל דרכו בטחינה חייבים עליו משום טוחן. מובן הדבר בלשונם שחילקו בין סילקא לשאר אוכלין, משמע שגם סילקא נמנית על מיני האוכלים ובכל זאת יש בה חיוב על טוחן, ולא משום שעדיין אינה חשובה מאכל אלא משום שדרכה בכך. גם בעל העיטור (ע' הדברות הל' יו"ט מח' י"ב) כתב שטחינה קיימת דוקא במה שדרכו בטחינה.³

2. כמו שמדייק רש"י אורבך (שש"כ פרק ו', הע' ג') מדבריו במלחמות ריש פ"ג דביצה, ואמנם על מש"כ שם שמדבריו הרמב"ן יש להבין שהגדרת הטחינה תיקון הדבר עד שהוא ראוי לתפקידו, ולכן יש להקל לחתוך מאכל אם אחר החיתוך עדין יהיה צורך לטחינה בשנים כיון שהטחינה לא השלימה אותו לתפקידו, יש להעיר דאפשר שהרמב"ן סבר שטחינה היא תיקון הדבר לתפקיד מסוים ולא דוקא עד שהוא ראוי לתפקידו, כמו שנראה מדעת הרמב"ם, ואמנם עיין מה שכתבנו לבאר בדעת היראים.

3. לפי דברי התוס' רא"ש, ונכל ליישב שאלת הראש יוסף (ד"ה פיסקא והטוחן) על תוס' (ק"ד, ד"ה אלא לקניבת ירק). תוספות דן בדברי הגמרא האוסרים קניבת ירק משום שבות, ודנים אם הוא אסור גם ביום הכיפורים. מן ההשוואה לקניבת סלק, שע"פ הגמרא בפרק כלל גדול חייבים עליה בשבת, הוא נדרש לבאר שבקניבת ירק התיירו דוקא חתיכות גדולות, ומשמע שבחתיכות קטנות היה חייב משום טוחן. והקשה הראש יוסף, הלא מדברי התוספות בדה"ע ד' ירק סתם נאכל ללא טחינה, וא"כ אין צורך לומר שמדובר בחתיכות גדולות אלא לבאר שמדובר בסתם ירק וגם בחתיכות, ועיין מש"כ שם לתרץ.

וחש לזה גם הנשמת אדם בכלל י"ז מהל' שבת, ס"ק ג', וחילק בין סילקא לשאר ירקות שאשר ירקות חייב עליהם דוקא בחתיכות קטנות ובסילקא שדרכו בכך חייב גם על חתיכות גדולות, ע"פ שיטתו שם בס"ק ב' שכל הדומה לאב חייבים עליו גם אם אין דרכו בכך, וכל שדרכו בכך חייבים עליו גם באופן שונה מהאב. ולכאורה היה אפשר לדייק כך מלשונו של התוס' רא"ש "שכן דרכו בכך".

אמנם, הרא"ש סובר שרק בטחינה לקמח חייב ("דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה" - פ"ז, סי' ה'), ולכן טוב יותר לבאר דבריו, שבא לפרש לפי הגרסא שמדובר בסלק, שמדובר דוקא בירק זה שדרכו בכך שיטתו אותו, ולא להרחיב זאת לשאר ירקות. ולשיטת הרא"ה ג"כ אין צריך לחלק בין חתיכות קטנות לגדולות, כיון שהחייבים על טוחן דוקא ב"מחוסר הכשר אחר".

אם מונת התוספות היתה להסבר התוס' רא"ש, אפשר לומר שכוונת הגמרא היא לירק שדרכו להיטחן, ולא היה צורך לצייין זאת משום שאין נדרשים להתיר דבר שאין דרך לעשותו. וכעין דברי המאירי שהביא את השאלה מקניבת ירק וכתב אחרי תרוצו "ויש מפרשים שלא התירו קניבת ירק אלא באותן שדרכן לאכול בלא פירור ואין הקניבה אלא הסרת קצת דברים קשים להתבשל ולא שהן פסולת אלא אכל קשה להתבשל". לאחר שכתב את סיבת ההיתר - אין דרכו להיטחן, כתב את הסיבה לכך שקוננים את הירק, מדוע המאירי נדרש לכך? כי לא היו נדרשים להתיר דבר שאין בו צורך לאכילה.

וא"כ קניבת ירק נכללה בחיוב טוחן כסילקא שדרכו לטחון. לכן תוספות נדרש לחלק בין טחינה לחתיכות קטנות לקניבה שהיא בחתיכות גדולות ומותרת.

2. ע"פ הרא"ה (בר"ן ד"ה האי מאן דפריס) "דדוקא סילקא שהוא מחוסר הכשר אחר דהיינו בישול"⁴ ולפוקי פת וכל דבר אחר הראוי לאכילה". ולפי זה משמע שאפילו אם אין דרכו בכך והטחינה מכשירתו חייב ואפילו דרכו בכך אבל יש לו הכשר אחר פטור.

מלבד שני השיטות הללו מצאנו ברמב"ם בפ"ז, הל' ה' ובפכ"א, הל' י"ח שחייבים על חתיכת ירק "לבשלו", ובפ"ח, הל' ט"ו לא כתב כך. מעבר לכך כתב הרמב"ם דין זה דוקא בחיתוך ירק ולא בסתם טחינה.⁵

עוד כתב הרמב"ם (בפכ"א שם) שאין טחינה בפירות. והקשה עליו הרשב"א (בתשובות ח"ד, סי' ע"ה) אם אין טחינה בפירות כיצד כתב (שם) ש"אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין.. מפני שנראה כטוחן".

עוד יש לעיין כיצד כתב (בפ"ח שם) שבשחיקת תבלין חייב משום טוחן הרי אין השחיקה מובילה לפעולה נוספת כמו בישול או עשית כלי (בהימר או בנסורת). ובאמת מצאנו בירושלמי (על המשנה בפרק כלל גדול) חיוב על טחינת פלפלין ומלח.

ויש לעיין אם הרמב"ם סובר כאחת השיטות לעיל ומשום כך אמר שצריך חייב דוקא כדי לבשלו, כי אין זה מתאים לשיטת התוס' רא"ש שהדבר תלוי בדרכו של הירק, וגם ללשונו של הרא"ה אין זה מתאים כי "לבשלו" יתכן גם כאשר ניתן לאכול את הירק ללא בישול, וכך מדייק הבי"א (או"ח שכ"א, ד"ה אסור לחתוך).

כרמב"ם סבר אף התוס' רי"ד (קכ"ח, ד"ה בלבד) שכתב:

"כל מידי דבעי למיכליה לית ביה משום טוחן, ופרים סילקא לא מחייב אלא כי פרים ליה על דעת לבשלו שאין הסילקא נאכל חי"⁶

והחזון איש (סי' נ"ז, ד"ה אמנם) הביא ראייה מן הירושלמי (פ"ז, ה"ב) שהשוחק תומא חייב משום טוחן, ובגמרא ברכות (ל"ח) אמרו דתומא חי עדיף, וא"כ יש טחינה גם באוכלים ראויים שאין בהם תוספת באיכות החומר מצד עצמו.

וביראים (ק"ז), וכן באור זרוע (ח"ב, סי' ס'), משמע שחייב אף על טחינת סתם פירות.

וצ"ע לשיטות הראשונות (תוספות, רא"ש, רא"ה, ורמב"ם), אם עיקר הסברה שטוחן צריך לתקן את הירק לאכילה, הלא כאשר דרכו בכך והוא מתוקן וכאשר אינו מתוקן אבל אין דרכו בכך, או כאשר אין דרכו בכך והוא מתוקן אבל בישולו מוסיף באיכותו, ודאי שאין זה תיקון שלם. וממה נפשך, אם כל תיקון נחשב נאמר כדעת היראים, ואם יש צורך דוקא בתיקון השלם של הירק היה צריך לצרף את כל ההגדרות הללו יחד. באיזה אופן מהותה של מלאכת טוחן מלמדת אותנו את ההבחנה באיזה מאכל יש טחינה.

4 אין כוונתו לומר שהוא מחוסר הכשר של בישול ולכן יש בטחינה משום הכנה לבישול, כי בהמשך דבריו מביא הר"ן את הלשון "מחוסר הכשר אחר" לגבי לחם המחוסר הכשר לפני פירוורו לתינוקות. אלא כוונתו לציין במקום זה מה חסר בסילקא, כי הטחינה לא מועילה לעצם האכילה אלא לבישול.

5 ואם זה היה שיעור המלאכה או הגדרה לאופן שבו נחשב טוחן נחשב תיקון, היה הדין הזה מופיע גם באב או לכל הפחות בשאר התולדות. ואדרבא בפ"ח, הל' ט"ו העוסק בשיעור טוחן לא הוזכר הדין הזה.

6 ואין לטעות בלשונו שכתב "שאין הסילקא נאכל חי" ולומר שדוקא בכה"ג שאינו נאכל חי חייב, כי זוהי רק ראייה שהפרימה היא על דעת לבשלו ואין לה משמעות בלי תוספת האיכות שיש בה כהכנה לבישול.

מכל מקום נמצאו חמש שיטות:

- א. תוס' רא"ש - דוקא דבר שדרכו לטחון.
- ב. רא"ה - דוקא דבר שיש צורך בטחינתו כדי לאכלו.
- ג. רמב"ם ותוס' רי"ד - טחינה על מנת לבשל.
- ד. יראים ואור זרוע - טחינה גם בפירות ולא דוקא בסלק.
- ה. ירושלמי ע"פ חזון איש - טחינה גם כשאין בכך תוספת איכות כלל.

ג. טחינה אחר טחינה

נשאל הרשב"א בתשובות (שם) האם מותר לפורר לחם לתרנגולים. והשיב, שמוותרת הטחינה ככל טחינה לאלתר שמוותרת. משמע מדבריו, שאע"פ שהלחם כבר נטחן אם לא טחנו לאלתר הטחינה אסורה.⁷

לעומתו כתבו הסמ"ג (ל"ת ס"ה, הובא בר"ן ד"ה האי, וברי"ף הביא את שני השיטות), האור זרוע בשם רשב"ם (בס" ס'), המרדכי (כלל גדול סע' שס"ה), והיראים (שם), שאין טחון אחר טחון, ולכן מותר תמיד לפורר לחם.

ויש לעיין בטעם דעה זו. אם יסוד הדעה שאין טחון אחר טחון משום שהמאכל כבר תוקן ואין כאן תיקון, הלא פרור הלחם לתרנגולים לא נעשה ללא כל צורך. והר"ן (ד"ה האי מאן דפריס) כתב:

"ויש מחמירין ואוסרין לפרר פת לתינוק בשבת לפי שהוא מחוסר הכשר אחר. ולא נהיר דכל טחון אחר טחון לית ביה משום טחון"

יוצא מדבריו שגם כאשר יש צורך בהכשר אחר אין טחון אחר טחון. מעתה מוכרח הדבר שעיקר פעולת הטחינה בשני הצורה של חומר הגלם ולא בהתאם לצורך של האדם. אכן יש לברר מהי המלאכה לפי זה.

ד. טחון לעיסה

היה מקום להבין שטחינה באה כדי לתקן את היכולת של האדם לפעול על חלקים מן החומר בצורה פרטית בלי ההכרח לפעול על הכל יחד, כגון - ללוש כל חלק מן הקמח עם המים כמדתו, או לקחת חלק מן המאכל בלי שאר החלקים. זאת בניגוד לאפשרות להדביק את החלקים ברמת חיבור שונה מרמת החיבור הקיימת, כלומר להפוך את הגרגיר הקשה לפרוסה רכה. ההגדרה הראשונה מחייבת הפרדה בין החלקים, אך ההגדרה השניה אינה מחייבת זאת.

והנה החזון איש (סימן נ"ז, ד"ה לענין), הביא ראיה מהמשנה (קל"ג), לגבי מוהל בשבת שלא טחון כמון, שעליו ללעוס את הכמון בפיו בשנינו. ושם כתב רש"י (ד"ה לועס בשנינו, ובתוס' קל"ג) "כמה דאפשר לשנויי משנינו". משמע - אע"פ שלועס בשנינו יש כאן תוצאה של טחון, אלא שהלעיסה

7 הרמ"א (שכ"א, סע' י"ב) פסק כרשב"א, ופסק גם שאין טחון אחר טחון. לפי זה משמע שאין הראשונים החולקים על הרשב"א חולקים משום שאין היתר לאלתר בטחון (ועיין שלטי גיבורים דל"ב, בדפי הרי"ף) אלא עיקר המחלוקת בטחון היא אם יש טחון אחר טחון. וכך הביא הר"ן (על הרי"ף) את שני הדעות, וכתב (בהידושים ד"ה האי מאן דפריס) אחרי הביאו את היתר של טחון אחר טחון "ומיהו מותר לחתוך ירקות לצורך העופות שהרי אמרו מחתכין הדלועין לפני הבהמה", ור"ל אע"פ שמחוסרים הכשר ולא נטחנו מעולם, משום דהוי לאלתר.

בשינים היא שינוי. והוכיח מזה שגם אם התוצאה של הטחינה היא עיסה ולא קמח או חתיכות מפורדות בכל זאת יש כאן טוחן.⁸ לפי זה עיקר הטחינה אינה תלויה בהפרדת החלקים זה מזה ממש, אלא בביטול הגיבוש והקשר שיש ביניהם. לפי זה יש להגדיר לכל שיטה האם יש תיקון שענינו הסרת הגיבוש בין החלקים, ואם כן מהו.⁹ יתכן כמובן שדיוקו של החזון איש יהווה בסיס להתמקדות של הראשונים בשינוי מצבו של החומר הנטחן לעומת הכנתו למאכל.

כאשר מדובר על הפרדת החלקים כדי שאפשר יהיה לפעול עליהם בנפרד, המגמה של המלאכה היא כלפי הפעולה העתידה לבא על המאכל - בישול או אכילה. לעומת זאת כאשר אנו לא מתיחסים דוקא לצורך לפעול על כל חלק, ניתן לומר שעיקר המלאכה בשינוי החומר עצמו.

ה. ריסוק

עוד דייק החזון איש (שם ד"ה ואמנם) מלשון התוספתא בביצה (פ"א, משנה י"ג) "אין מרסקין דבילה גרגרות וצימוקים לפני זקנים", לשיטת הרשב"א שיש להתיר טחינה לאלתר, שדוקא חיתוך מותר אבל ריסוק ומעיכה שאינה מדרך אכילה לא.¹⁰

הקשה שם לשיטות הראשונים שדוקא מחוסר הכשר, או כדי לבשל, או טחינה גמורה¹¹ חייבים עליהם, מדוע אין מרסקין לפני הזקנים. והן אמנם דלר"ן אין זה קשה שהרי אף הוא מגדיר אף לחם לתינוקות כדבר החסר הכשר אחר ומותר רק משום שאין טוחן אחר טוחן, וכאן לא שייך היתר זה, ואף לא שייך היתר משום לאלתר, כי כשם שלדעת רשב"א תלוי הדבר בהגדרת דרך אכילה, כך נאמר לר"ן.

מ"מ ודאי לרמב"ם ולרא"ש וסיעתו צ"ע.¹²

ובכלל יש לעיין, מה החידוש המיוחד שיש בתוספתא שם, הרי ריסוק הוא טחינה רגילה כמו שדייק שם החזון יחזקאל (ע"פ רש"י שבת קנ"ה, ד"ה אין מרסקין). ולשיטת הרשב"א יש לומר כדברי החזון איש, ולדעת היראים יש לומר שהתוספתא באה לחדש שחייבים על טחינה לאלתר ובאכולין והדוגמה של ריסוק וזקנים אינה בדוקא.

8 כמובן שניתן להעלות אפשרות שהלעיסה לא יצרה עיסה אלא באה להפריד את גרעין הכמון לחלקים.
9 ואמנם החזו"א (שם ד"ה ולהאמור נראה) כתב שאם נעשו החלקים רכים ולא נפרכו לרסיסים אין בזה משום טוחן, ונראה שכונתו, ש"מ טוחן אינו ביטול הצורה המחוברת של החומר בלבד, ואם גם במצבו הרך של החומר עדין הוא מגובש כתחילתו אין כאן טוחן, אבל אם יש ריסוק שמבטל את הגיבוש, אע"פ שהחלקים מחוברים יש כאן טוחן (וביטול הצורה ללא הגיבוש קיים אם ריסק מאכל לנימים דקים מחוברים שהם אכן רכים אבל מקושרים, ובכ"ה"ג שהבהמה אינה יכולה לאכול דבר קשה אבל יכולה לאכול כמוות גדולה בבת אחת). ובאג"מ (ח"ד, סי' ע"ד, טוחן סע' ב') חילק בין טחינה שאחריה שב החומר להיות מדובק לבין טחינה שבה החומר כלל לא נפרד, אבל חילוק זה אינו מתאים לדעת החזו"א שאסר בכנות מ"מ. ובש"כ"כ הערה ב', מפרק ו' העיר על דבריו מרש"י בפסחים (מ"ז, ד"ה מתנותא) שהסביר מדוע אין בה משום כותש "ואם בא לכותשה היא מתדבקת ונגבלת". ואין להקשות מדבריו על החזו"א כיון שרש"י דייק לומר "נגבלת", לומר שאין כאן חסרון בזה שהחלקים מחוברים, אלא בזה שתגובת החומר לניסיון לכתוש אותו בהדבקות והתגבלות נוספת.

10 החזו"א לשיטתו ס"א, א', שחלק עם הט"ז לומר דהיתר דרך אכילה קיים דוקא כאשר באופן תמידי האכילה כוללת את המלאכה.

11 לעומת טחינה לאכילה כלשון הרא"ש המובאת לקמן.

12 ומש"כ שם גם לרא"ש לחלק ולומר שלפני זקנים שאינם יכולים לאכול שאני, אינו הולם את פשטות לשונו של הרא"ש שכתב "דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק אין שייך ביה טחינה".

חלק ב - שיטות הראשונים בהסבר המלאכה

א. שיטת רש"י

כתב הר"ן (בד"ה האי מאן דסלית סליתי)

"פרש"י שמבקע עצים להבעיר אור.. וא"ת נימא ג"כ גבי מסתת את האבן דליחייב נמי משום טוחן, לא היא, דגבי סליתי סלית להו לכולהו והוה ליה כטוחן, מה שאין כן באבן דהנשאר הוא העיקר והסיתות אינו אלא באבן דהנשאר הוא העיקר והסיתות אינו אלא ליפוחה.

והרי"ף ז"ל פי'... דמיירי בעצי דקלים שעומדים שיבי שיבי וכשמבקען יוצא מביניהן כמו קמח דק וחשיב לה טוחן.

וי"מ דמיירי בחותך עץ במגרה והנסורת היוצא ממנו חשיב טוחן. ולא תקשי להני פירושי הא דסיתות אבן דהכא כשצריך לאותו נעורת"

מדברי הר"ן משמע שהיסוד לשאלה הוא דוקא בדברי רש"י. זאת משום, שלעומת הרי"ף והי"מ, שלשיטתם הטחינה נועדה כדי להגיע לתוצאה של הקמח, ולכן אין כל דמיון לסיתות אבן, לשיטת רש"י שאינו מגביל את הגדרת טוחן ליצירת קמח, יש להשוות זאת למסתת. וא"כ יסוד הדין של טוחן לרש"י אינו הפיכת הדבר לקמח, אלא תיקון החומר ע"י פרוז.

לפי זה יש לעיין מדוע באמת מסתת אינו נחשב טוחן, הלא כשם שאדם מפריד את חלקי העץ בשביל להשתמש בו כך הוא מפריד חלק מן האבן ליפוחה ומה ההבדל בין שימוש של הסקה לשימוש של יופי. וצ"ע מהי תשובתו של הר"ן, מה החסרון בזה שיש חלק שלא נטחן הלא סוף סוף יש כאן חלק מן האבן שנטחן, ומן הסתם באבן גדולה יש שיעור טחינה בחלק שנטחן.

והנה, יש לעיין במה שכתב הר"ן בחידושיו (ד"ה מאן דפריס סילקא). הר"ן הביא את דעת הרא"ה שטחינה קיימת היכן שיש צורך להכשיר את הדבר לאכילה, וללא הטחינה אינו ראוי לאכילה, ומה משמע שעיקר הטחינה היא בהכשרה של הדבר למאכל האדם, ובהמשך כתב עוד כלל שאין טוחן אחר טוחן, ומה משמע לכאורה שגם אם יש צורך לתקן את הנטחן למאכל אדם אין כאן טוחן, ולפי זה העיקר אינו בהכשרה לאדם אלא בשנוי מצבו של החומר.

את דעתו ניתן להסביר בשני אופנים:

א. גם אם אנו עוסקים בהכשרת המאכל לאדם, יש להבחין בין הכשרת מאכל שכלל לא נטחן עדין, והקשר בין חלקיו העתידים להיטחן הוא קשר טבעי, ובין מאכל שכבר נטחן אלא שחלקיו התחברו שוב. חיבור מלאכותי אינו שונה מחיבור טבעי מבחינת הצורך להכשיר את המאכל, אבל הוא שונה מבחינת עוצמת החיבור ושיעור הטחינה הנדרש. סיבת הפטור בטוחן אחר טוחן היא שבטחינת חיבור מלאכותי יש צורך בשיעור טחינה נמוך יותר.¹³ לפי זה העיקרון של הכשרת המאכל הוא עיקר.

ב. אמנם, אפשר גם לומר שההבדל בין חיבור מלאכותי לחיבור טבעי נובע מיסוד הגדרת המלאכה ואינו רק שיעור בעוצמת הטחינה. הצורך שתיקון המאכל יתקיים היכן שהוא חסר הכשר, נובע מכך שחסרון הכשר מהווה סימן לכך שיש חסרון במצב החומר שלו. אמנם כאשר החומר עצמו כבר נתון, וחסרון הכשר נובע מפעולה חיצונית של דיבוק החלקים, ופעולת טחינה כבר התרחשה, אין

13 וכ"כ החו"א או"ח סימן נ"ו, ד"ה ענין.

כאן תיקון של החומר עצמו כלל ועיקר, אף שיש כאן הכנה לאכילה. לפי זה מדובר בתיקון החומר, אלא שרק אם הוא אינו ראוי לאכילה הוא נחשב חסר והטחינה נחשבת תיקון. לפי זה העיקרון "אין טוחן אחר טוחן" הוא העיקר.

אם נלך בדרך השניה תובן חלוקת הר"ן בין טוחן למסתת אבן בשיטת רש"י. העובדה שבאבן אין פעולה על כל החלקים, אינה מגרעת בעצמה מהגדרת טוחן, ואין כאן חסרון של שיעור, אלא יש כאן סימן לכך שהטחינה אינה עוסקת בתיקון החומר עצמו ממגרעת הקיימת בו, שהרי לא האבן עצמה נטחנה אלא החלק שהוסר ממנה נטחן, ואילו המצב המחובר של האבן נשאר כשהיה. אמנם הוכשרה האבן לדבר אחר, אך לא נעשה תיקון במצב החומר שלה. חסרון היופי הוא חסרון, אבל הוא לא נמנע ע"י המצב המחובר של האבן. כמו כן, עיקר החסרון באבן הוא בצורה שלה. ולכן, הטוחן אבן על מנת להשתמש בכל אחד מחלקיה לצורך בניה או שימוש אחר, יעבור על טוחן.

לשיטת רש"י ברור ששיעור טוחן אינו דוקא בטחינה דקה, כיון שניתן לתקן את חסרון החיבור גם בטחינה עבה יותר והחומר יושלם. זו הסיבה שחכמים לא חילקו בין יצירת קמח לחיתוך ירק, כי גם בטחינת קמח תיקון מצב החומר הוא העיקר.

אמנם יתכן שנחלקו ר"ן ורש"י ביחס לחיתוך ירק, רש"י לא כתב כרא"ה שדוקא במחוסר הכשר לאכילה יש טוחן ואפשר שסבר כיראים שגם בפירות סתם יש טוחן. כך גם משמע מדברי הרא"ש (הובאו בחלק א', סע' א) שתמה על רש"י כיצד אפשר לחייב על ירק שאדם חותך לאכילתו. אבל מ"מ דעת רש"י מבוארת בלשונו של הר"ן, ובודאי לא סבר כר"ח ומדבריו של הרא"ש משמע שגם כרמ"ב"ם לא סבר. גם אם מדובר בשיעור הטחינה, שלר"ן יש טחינה רק אם נוצר הכשר לאכילה, ורק אז השנוי בחומר הוא שנוי חשוב, יש לבאר מדוע הר"ן דורש שיעור כזה, ורש"י לא.

ונראה, שגם אם שניהם הגדירו את הטחינה כתיקון החומר, ישנו הבדל בהגדרה זו. רש"י מחדש שטוחן קיים גם אם אין תוצאה של קמח, ואלו עיקר דבריו. הגדרת תיקון החומר יוצאת מן החילוק בין חיתוך ירק או עץ ובין סיתות אבן. משמעות הדבר שיש כאן תיקון החומר ביצירתו, ולא דוקא תיקון מחסרון כלשהו. כלומר, החיתוך הופך את החומר לחומר מופרד, אך הוא נחשב תיקון לאו דוקא במקרה שקודם לכן היה חסרון.

לעומת זאת בדעת הר"ן מתיישבות שתי הגדרות שונות - אין טוחן אחר טוחן, והגדרת טוחן דוקא כהכשרה לדבר אחר. בדעת הר"ן תיקון החומר הוא בביטול החיסרון הקיים בו ע"י חיבור חלקיו.

עתה יש לבחון את ההבנה בדעתם לאור התחומים שהובאו בחלק הראשון:

שיעור הטחינה אינו דוקא ביצירת קמח, כיון שכל תיקון של החומר נחשב, לגבי המין הנטחן אין מחלוקת שכל מין יכול להיות נטחן, אך יש מחלוקת מהי פעולת הטחינה והאם היא קיימת דוקא כשהוסר חסרון הכשרה מן המאכל. לגבי האפשרות שלאחר הטחינה החומר יהפך לעיסה - פשוט שאין כל הבדל בין שנוי חומר בצורה זו לשינויו ע"י טחינה, וכך גם לגבי ריסוק.

לסיכום: רש"י ור"ן מבינים שטוחן הוא - תיקון החומר מחיבורו. ונראה שהרמ"א (שכ"א, סע' י"ב) שפסק גם את ההיתר של אין טוחן אחר טוחן, וגם את ההיתר של טוחן לאלתר פסק כדעת הר"ן שסבר את שניהם יחד, כמו שבארנו.¹⁴

14 דהנה יש לעיין כיצד פסק הרמ"א לרשב"א ולרשב"ם יחדיו דאמרינן גם אין טוחן אחר טוחן וגם טוחן לאלתר מותר. ויש לומר שהרמ"א פסק כדעת הר"ן ששתי הדעות נכונות, וכמו שבארנו לדעתו שבורר מתקן את החסרון של החומר מלהיות מוכשר לפעולה עליו, ולכן אין טוחן אחר טוחן, וחוזי מזה גם אין טחינה לאלתר כמו שכתב הרשב"א, ואף שלדעת הרשב"א יש טוחן אחר טוחן, וגם טחינה שאינה הכשרת המאכל הבסיסית נחשבת טחינה, לדעת הר"ן הכשרת המאכל היא רק התחום שבו מתקיים תיקון החומר, אבל עיקר הטחינה באה לתקן את החומר הנטחן ולא ליצור אוכל.

ב. שיטות ר"ח ור"ח ורא"ש

בשיטת ר"ח יש ליישב את שאלת המאירי שהובאה לעיל כמה פרימת הנימים והוצאת הקמח הטמון בהם שונה משבירת חבית מלאה קמח.

השפת אמת (ד"ה בגמ' אר"פ) שאל על הגמרא "האי מאן דפרים סילקא" ושיטת ר"ח שמדובר בכותש ונוטל את הקמח מתוך הקליפה, הלא לא נשתנתה צורתו ואין זה דומה לטוחן חיטה. וכתב דכיון דילפינן מסממנים שהיו במשכן, וגם סממנים לא נשתנה המראה שלהם לאחר הטחינה.

ועוד כתב שפרים סילקא לר"ח הוא אב אבל לרש"י ורמב"ם זו תולדה. וא"כ מדובר כאן בעיקר המלאכה. לפי זה הגדרת טוחן אינה צריכה דוקא להיות פרוד בין החלקים, וגם אם ההגעה למצב הטוחן נעשית ע"י חיתוך הנימים והוצאת הנסורת מתוכם חייב.

ההבדל בין זה לבין חבית דומה לעקרון של אין טוחן אחר טוחן. אפשר להסביר הבדל בשיעור: טחינה שפועלת לשנות מציאות עצמית איכותית יותר מטחינה ששינתה מצב זמני. חבית מכסה על הקמח באופן זמני מה שאין כן הנימים. אלא, שכשם ששאלנו קודם, גם כאן עלינו להבין, מדוע נקבע דוקא שיעור זה. לכן יש לבאר זאת בדרך שונה.

מצד הצורך של האדם להפריד חומר מגובש כדי לפעול עליו או לעשות עמו כל דבר, ההבדל בין קמח לבין חיתוך דק הוא הבדל כמותי, וממילא בכל סוג נשער את הפרוד הנחשב מלאכה לפי צרכו. אמנם אם השיעור הגבוה של הפרוד שבקמח אינו מוגדר לפי צורך האדם אלא לפי המעלה והיכולת המיוחדת שלו כקמח, אשר ניתן ליצור ממנו עיסה וחיבור חדש, ודאי יש מעלה שאינה קיימת בשיעורים נמוכים יותר משל קמח. במקרה של נסורת הטחינה יוצרת את היכולת ליצור ממנה לוח דבוק וכיוצא בזה.

לפי זה כאשר ר"ח מגדיר את שיעור הפרוד באופן כללי כקמח, מבלי לאפשר הגדרה של טוחן שאינה מגיעה למצב של קמח, זה מלמד שאין כאן תיקון של החומר מן החיבור שבו, אלא הגעה למעלתו כטוחן וכמאפשר יצירת עיסה לאחר מכן.

והנה ליש מפרשים בר"ח (ד"ה האי מאן דסלית סילתי) שבאר שמדובר ביצירת נסורת במגרה, יש לומר שטחינה מוגדרת אכן רק לפי ההגעה אל המעלה הזאת, ואין כאן תיקון של חסרון הקיים בחומר, אלא יצירת קמח. אך בר"ח הגדרה זו אינה נכונה, כי גם אם המעשה לא יצר את הקמח אלא הפיק אותו יש כאן טוחן.

לדעת ר"ח, הטחינה היא הבאת החומר למעלה של קמח, ולא יצירת הקמח. ודומה הדבר להפקת הנוזל בסוחט, אלא שבסוחט העיקר הוא הפקת המשקה מן המוצק, ואילו כאן העיקר אינו ההפקה של התוכן אל החוץ שהרי גם בטחינה רגילה מתקיימת המלאכה. המכנה המשותף בין טחינה ע"י כתישה לטחינה ע"י הפרדת הנימים המכסים את החלק הטוחן הוא, שיש לחומר הנתון קיום כמוצק גדול, וקיום אחר כחומר דק, והמלאכה היא הבאתו למעלתו המיוחדת. כל זה בניגוד למלאכות כבורר או מבשל שבהם ההגדרה היא ע"פ סוג השנוי, כאן ההגדרה היא ע"פ סוג החומר - לחומר ישנן שתי זהויות, כעבה הוא אינו ראוי להפוך לעיסה וכדק הוא ראוי, והמלאכה מביאה אותו ממצב אחד למצב אחר. ואולי ענין זה דומה להוצאת נשמה שבשחיטה, או למלאכת הוצאה שבה חשיבות רבה להגעת החפץ למקום הינוח ברשות אחרת. ויש להדגיש שהגדרת המלאכה אינה הבאת החומר למעלתו, אלא למעלתו כטוחן, אלא שבניגוד למלאכות אחרות כבישול בהם הפעולה מגדירה את המלאכה, כאן התוצאה מגדירה אותה.

לפי זה יובן מדוע שבירת חבית שונה מפרוד קשר טבעי המכסה את הקמח הכנוס - אין כאן מלאכה של הפקת הכנוס, אלא של הגעה אל מצבו של החומר כטוחן, וכל עוד מטבע בריתו החומר מכסה על

חלקו הטחון, לא הגיע למעלתו כטחון. והרא"ש אשר סבר כר"ח, הוא שנקט בהסבר דברי תוספות לגבי חיתוך ירק שדוקא במין שדרכו בכך יש טחינה, כי עיקר טחינה הבאת החומר אל מעלתו הראויה אליו כשהעיקר הוא תיקון החומר, ולכן גם אם אפשר להשתמש בחומר ללא טחינה חייב, ואם אי אפשר להשתמש בו ואין זה דרכו פטור.

ודאי שלפי זה לא נוכל לומר שריסוק נחשב לטחינה, ואף לא שייך להסביר שיצירת עיסה היא טחינה, כיון שבכל אחד מן המקרים לא נוספה מעלה חדשה בחומר, אלא הוקל על המשתמש בחומר לפעול עליו. אם היינו מגדירים את הפקת הקמח מן החומר החוצה כמלאכה שענינה להפריד חיבור המונע מן האדם לפעול בחומר, היה הטוחן דומה לדש כמעט לגמרי. וממילא ברור מהם המינים הנטחנים, ומהו שיעור הטחינה כדלעיל.

ע"פ הסבר זה, אפשר לענות על שאלת הרמ"ך (הובאה בתשובות הרשב"א שם)

"ובמה שפירש הגאון אלפסי ז"ל כמאן דסלית סלית שיהטעם מפני הקמח הדק כתב הרב הכהן דצ"ע דלא גרעי עצים מסילקא".

כלומר, לטענתו, גם אם נאמר שתוצאת הטוחן בסילתי היא יציאת הקמח הדק, בסופו של דבר המעשה לא היה ע"י כתישה, ואם כן כשהותך עצים גם זו תחשב טחינה. לפי מה שבארנו אפילו אם בסילקא אין הטחינה יוצרת קמח, עדיין אין לומר שבעצים הטחינה היא בחיתוך להבערה, כי חיתוך כזה אינו מפיק את האיכות והמעלה של העצים אלא מתאים את גודלם לשימוש השריפה מה שאין כן בסילקא.

לסיכום: ע"פ הר"ח וסיעתו טוחן הוא יצירת מעלתו של החומר כטחון.

ג. שיטת רמב"ם המאירי ותוס' רי"ד

לרמב"ם (בפרוש המשנה בכלל גדול) "ענין הטחינה הוא כתינת החלק הגדול ועשיתו חלקים קטנים". ואף המאירי סובר כך "שכל שמדקדק את הדבר עד שעושה מאחת שתיים ושלוש הוא תולדה של טוחן". ואין לתפוס על ההבדל בין "שתיים ושלוש" לבין "חלקים קטנים" כי גם המאירי כתב שהיתר קניבת ירק ביה"כ הוא משום שקונב חתיכות גסות, וא"כ החיתוך הוא לפי הענין.¹⁵ אמנם לפי זה מדוע בטחינת פירות אינו חייב, ומדוע בטחינת ירק הטחינה צריכה להיות כדי לבשלו?¹⁶

מחד, גישת הרמב"ם קרובה לשיטת ר"ח, המתייחס למעלה של המצב הטחון ולפיה לא כל חיתוך לגודל הנדרש נחשב. מאידך, הרמב"ם אינו מגדיר את המלאכה כהבאת החומר אל מעלתו, אלא ביחס ליעד של בישול. על כן יש לבאר שלרמב"ם טוחן הוא יצירת המעלה של החומר הטחון, שאותו ניתן לבשל לאפות או להסיק, בלי קשר לאופיו של החומר.

15 ועיין רש"י ע"ד, ד"ה חייב י"א שכתב "עשאן דקות ואחת שתיים או שלוש הרי זה טוחן", א"כ ודאי לרש"י ולר"ן כמו לרמב"ם ולמאירי תלוי הדבר במטרת הטחינה. ובאמת יש לראות מדוע כתבו בכל אלו "מאחת שתיים או שלוש", הלא די בלשון "עשאן דקות" וכן בלשון של המאירי, ואולי באו להוציא מהבנה שדרך עשיתן לדקות היא פעולה על כל החומרים ולא הוצאת חלקים קטנים של החומר מכל חתיכה כמו סיתות אבן משום שפעולה כזו אינה באה לפעול על החומר באופן מהותי ולתקנו אלא ליפות את האבן כמו שראינו בדבריו של הר"ן.

16 ועיין בב"י (שם) שכתב ש"כדי לבשלו" זו הגדרה בטוחן, והמנ"ח (במוסך השבת טוחן ב') כתב שהרמב"ם סבר כרשב"א שטוחן לאלתר מותר ולכן דוקא כדי לבשלו חייב על טחינת ירק, ואמנם גם במשנה למלך (חמץ ומצה פ"א הל' ג' בסופו, מעיר אליו רע"א בשבת כ"א, י"ח) משמע ממ"ש שלרמב"ם אסור לבטל חמץ ע"י זריה ברוח בשבת כי בפרור הלהם עובר על טוחן, ואע"ג דהוי לאלתר (ובדאי סיבת ההיתר לרשב"א אינה משום האכילה עצמה שהרי אינה פעולה של מלאכה כי היתר לטחון אף לתרגולים), שלרמב"ם יש טוחן לאלתר.

אמנם כשהחיתוך לא נועד לבישול וכיצא בו, אין כאן יצירת מעלה בחומר הנטחן, החומר מוכן, והחיתוך נועד להקל את הגישה אל החומר. זהו ההבדל בין רש"י הסובר שגם חיתוך ירק לאכילה נחשב טחינה ובין רמב"ם.

כמו כן את דברי הרמב"ם (פ"ח, הט"ו) על חיוב בחיתוך עץ להסקה יש לבאר לא כהקלת נשיאת העץ אל התנור לנוחותו של המסיק, אלא כהפיכתו של העץ למחולק דיו כדי שהאש תאחה בו במידה הדרושה. וכך יש להשיב לשאלת הלחם משנה על לישונו של הרמב"ם (שם) "וכן הנוסר עצים ליהנות בנסורת שלהם או השף לשון מתכת חייב משישוף כל שהוא", מדוע צריך לציין את סיבת הניסור הלא הרמב"ם סובר שחייבים גם על מלאכה שאינה צריכה לגופה. הלח"מ באר שצריך לומר "כדי ליהנות בנסורת" להוציא ממקלל שלא נהנה לא מהעצים ולא מהנסורת, והדברים דחוקים שהרי הרמב"ם כתב "ליהנות בנסורת" ולא סתם "לצורך",¹⁷ וגם מדוע יש צורך מיוחד לציין דוקא כאן שחייב רק אם אינו מקלל.¹⁸ לכן נראה לומר שכוונת הרמב"ם שדוקא כאשר מנסר כדי ליהנות מהנסורת יש כאן טוחן משום שרק טחינה שיוצרת בקמח איכות חדשה לחומר הנטחן חשובה טחינה, אבל נסירה שנועדה להקטין את העץ כדי להקל על השימוש בו (להקל על הכנסתו למחסן) או כדי ליפות אותו או נוצרת אגב חיתוכו דומה לסיתות אבן ובודאי אינה יוצרת איכות חדשה.

ההבדל בין ר"ח לרמב"ם הוא בהגדרת המעלה של המצב הטחון כעיקר המלאכה, ולא בהבאת החומר אל מעלתו. ההבדל בין רש"י לרמב"ם הוא בהגדרת המלאכה כיצירת מעלה ולא כהסרת חיסרון.

קעת נבאר את לשון הרמב"ם (פרק כ"א, הל' י"ח) המחלק בין פירות לירק

"הטוחן את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב. לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה בין גסה מני שנראה כטוחן, אבל מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים שאין טחינה בפירות..."

נושאי הכלים הביאו גרסה נוספת "שאין טחינה אלא בפירות", ודנו מה כוונת הרמב"ם, האם בא לחלק בין פירות לירקות או בין גידולי קרקע לשאר דברים. ואולי יש לומר, שיש כאן חילוק בין פירות לירקות, וגם אם פירות אפשר לטחון כדי לבשל, מ"מ מתיי הרמב"ם כיון שרק בירקות מצאנו שהטחינה מתקנת אותם מבחינת אופיים (קושי למשל) ולא רק מבחינת הצורך לפזרם בתוך התבשיל כדי להמתיקו, ואכן אם הפירות נטחנים כדי לאפשר את בישולם או לאפות אותם יהיה בהם איסור טוחן כירקות. ולפי זה יש לבאר שדלעת דומה לנבילה ולפירות בכך שאין דרך לטחון אותה כדי לבשלה (בשונה מן הבישול שנהוג היום), ולכן בדלעת אין טוחן אע"פ שיש טוחן בחרובים.

גם כאן אנו מוצאים שהגדרת טוחן היא ע"פ יצירת מעלה בחומר ולא יכולת שימוש בו, אך מאידך היא קיימת גם אם לא מדובר באופן היחיד שבו החומר מובא אל מעלתו.

ובענין תבלין שחייבים על טחינתו (ע' פ"ח, הל' ט"ו). הפיזור לבדו אינו חשוב חידוש באיכות של החומר ולכן הרמב"ם כמו גם ר"ח רי"ף ורא"ש יפטרו בו. אך בטחינת פלפל אע"פ שטחינתם אינה לבישול, ישנה מעלה, כיון שהטחינה מוסיפה בהם איכות, ולכן הרמב"ם יאסור,¹⁹ ולכאורה בענין זה

17 ועיין בשיטת היש מפרשים בר"ן שהבאנו לעיל, לפיה החיוב בסלית סילתי הוא "בחוחך עץ במגרה והנסורת היוצאת ממנו חשיב טוחן", שעליה אמר הר"ן "ולא תקשי להני פרושי הא דסיתות אבן דהכא בשצריך לאותו נעורת". וקרובים דברי היש מפרשים לשיטת ר"ן, שהעיקר הוא חיתוך המבטל את החסרון של החיבור ומאפשר שימוש, וכמו כן מתאימים גם לשיטת ר"ח, אך לדעת הרמב"ם גם אם צריך לאותה נעורת, אם הדבר נעשה כדי לחלקה לחלקים קטנים, נראה שאין זה טוחן, והוא ההבדל בין "צורך", ובין "להינות בנסורת" שמשמעו שיש הנאה דוקא במצבה הנוכחי בנסורת.

18 ועיין בנשמת אדם כלל י"ז, ס"ק ד'.

19 ובפרמ"ג במשבצות שכ"א, ס"ק י', כתב לאסור טחינת פלפלים אף לאלתר לתוך מאכל, מטעם אחר.

גם ר"ח וסיעתו יודו לרמב"ם.

והנה הקשה הרשב"א (בתשובה שם, הובא בכס"מ) על לשונו של הרמב"ם "לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה מפני שנראה כטוחן", מדוע שינה מטעם הגמרא שאמרה שהוא אסור משום מטרח באוכלין. והט"ז (שכ"ד, ס"ק ה') כתב לתרץ דכל טחינה לאכילה אינו חייב, וטחינה לבישול חייב משום דמסתמא הוא למחר, וכאשר מרסק את השחת המוכן לאכול הוא נראה כטוחן משום שאין הוא הכרחי לאכילה, בטרחה זו הוא נראה כטוחן. ובאר עוד שמשום כך כתב הרמב"ם שם שמתחתכים את הדלועים כיון שאין טחינה בפירות כלל ואין כאן שום יתרון בטחינה ושום דמיון לטוחן. ולפי זה עיקר האיסור משום דדמי לטוחן, והגמרא אמרה "דמיטרח לא טרחינן" משום דהטוחן לאכילה בטרחה נוספת מעל לצורך הבסיסי הדבר נראה כטוחן.

לפי דבריו אפשר לומר שכמו שאסור לרסק שחת וחרובים כך "אין מרסקים דבילה גרגרות וחרובין לפני זקנים" שהרי גם שם נראה כטוחן, ומיושבים דברי הרמב"ם עם התוספתא בביצה.²⁰

אלא שיש לעיין בדבריו בתרת: חדא - הלא גם הכנת אוכל בצורה מעולה, דרך אכילה היא, ועוד - אם קנה המדה של הטרחה הוא הוספת טחינה על הטחינה הבסיסית, מדוע בפירות כשאין ערך לטחינה יש הבלד, הלא גם בשחת עיקר הדמיון לטוחן היה הוספת הטחינה היתרה שהיתה נראית כהכנה שאינה שייכת לאוכל, ומדוע חילק הרמב"ם בין פירות לשחת.

אמנם נראה שאפשר ליישב את דברי הרמב"ם בדרך דומה ע"פ היסוד שאמרנו בהגדרת טוחן לשיטתו. הסבה להיתר טחינה לאכילה, נעוצה בהעדר תוספת איכות לחומר ע"י הטחינה שנועדה רק לאפשר את האכילה. אמנם כאשר ישנה טחינה שיש בה טרחה ויש תוספת איכותית על גבי הטחינה ההכרחית לאכילה, אע"פ שודאי אף זו לאכילה, מ"מ תוספת האיכות הנראית לעין באכילה דומה לתוספת האיכות של הטחינה לבישול, ויש לגדור משום דדמי לטחינה. מה שאין כן בפירות שבהם גם אם יש טרחה אין בה תוספת איכות או מעלה כלשהי. כמוכן שבנוסף לכך האיסור מגובל למקום שיש בו טרחה ולא לחיתוך הקרוב לאכילה שבו אין ניכר שהאדם עושה מלאכה.

ולאור האמור יש להבין את שיטת תוס' רי"ד שכתב כרמב"ם שחייב רק בטחינה לבישול דס"ל כרמב"ם שטוחן חייב רק משום כשיש תוספת איכות לחומר. ולפי זה תובן גם לשונו "והאי דקאמר הכא שלא יקטום בכלי נ"ל מפני שהן קשים כעצים מחזי כמאן דקטים להו לצורך שום תיקון ולא לצורך אכילה". אע"ג דלא חילק בלשונו בענין פרים סילקא אלא בין לבשלו לבין שאינו לבשלו, ואכן אין חיוב על קטימה בעצים, כיון שיש בהם טרחה מיוחדת דמחזי כקטימה לתיקון, לאיכות נוספת, אסור מדרבנן, ממש כדעתו של הרמב"ם בענין ריסוק לבהמה.

האג"ט (טוחן ס"ק, ט"ו) דן לשיטת הראשונים שסברו שיש טוחן גם כשלא נוצר קמח, האם מי שטחן לקמח מה שכבר נטחן לחתיכות קטנות חייב או לא, עיי"ש. ובפשוטו היה נראה שזה תלוי בהבדל שבין דעות הראשונים: לר"ן אם התחייב על הטחינה הראשונה אינו חייב על האחרונה משום שאינה מחוסרת הכשר.²¹ כך גם לדעת הר"ח ניתן להביא את החומר למעלתו רק פעם אחת ומשהגיע אליה, אין כאן מלאכת טוחן. ולרמב"ם כיון שעיקר הטחינה שאינה במה שחסר הכשר אלא במה שטחינתו מוסיפה בו איכות חדשה יתכן שחייב גם אם הוסיף טחינה על טחינתו.

20 ונראה שהבנה כזו מתאימה מאד לנושא הכללי שהתוספתא עוסקת בו שם. ועיין ערוך השולחן (או"ח שכ"א, י"א) שהקשה על הרמב"ם מהתוספתא.

21 ולפי זה אולי יש לענות על שאלת רש"ז אוירבך (שולחן שלמה שכ"א, סע' י"א) "הדין הוא פלאי והא סו"ס חלק זה עדין לא נטחן ואין זה שייך לדוגמא של בישול כמאכל בן דורסאי", כי מצאנו בדברי הר"ן שדן את טחינת החומר לפי ההכשר ההכרחי שלו, ומצד ההכשר ההכרחי או מצד דרכו של המאכל גם אותם חתיכות קטנות נחשבות שכבר נטחנו. ועיקר הפסק של הרמ"א שאין טוחן אחר טוחן ויש טוחן לאלתר, נכון רק ע"פ דעתו של הר"ן כמו שבארנו.

לסיכום: לשיטת הרמב"ם טוחן הוא יצירת מעלה של חומר טחון המוגדרת לפי אפשרויות חדשות לפעולה עליו (כגון בישול או שריפה).

ד. שיטת הרשב"א

לרשב"א טוחן אחר טוחן חייב, ואין הדבר תלוי בהוספה באיכות החומר, שהרי כשנשאל על פירור לחם התייר רק משום טחינה לאלתר.²² ונראה שמשום כך חלק (בחידושים דף קט"ו) על התוס' שכתבו בקניבת ירק שההיתר הוא לחתוך את הירק, "ולא דקדקו דא"כ הו"ל טוחן", אע"פ שחיתוך אינו דוקא בחתיכות קטנות, משום שגם חתיכות גדולות אם דרכו לחתוך הוי טוחן, וכדעת הרמב"ן והמאירי. ואמנם אף הרשב"א סבר כרא"ש שהחיוב על טוחן הוא כאשר דרכו בכך וכמו שכתב (בתשובות שם):

"מסתברא דהא דפרים סילקא דוקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר או אפילו לבו ביום ולאחר שעה לפי שדרכו של סילקא לחותכו דק דק²³ בשעת בישולו וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד מותר"²⁴

ולפי זה לא כל חיתוך מחייב, והמפרר פירות לפרורים דקים פטור אף לדעת הרשב"א. זאת, אע"פ שהרשב"א אינו סובר כרמב"ם וכרא"ש בקשר לאיכות הנוצרת ע"י הטחינה.

ונראה שאף הרשב"א סבר כדברי הרא"ש בתוספותיו, שהטחינה קשורה לתיקון המתאים לחומר, ולכן דוקא אם דרכו בכך, אבל יש טוחן אחר טוחן מפני שתיקונו של החומר אינו בא להפיק את מעלתו. במידה מסוימת יש כאן שילוב של שיטת רש"י ושיטת ר"ח. כר"ח, אף רשב"א סובר שהטחינה מהווה תיקון של החומר, אך כרש"י אף הוא סובר שאין התיקון מתמקד במעלה המקורית של החומר כר"ח או במעלה כלשהי כרמב"ם אלא תיקון מצבו המגובש. ולכן חומר כזה שאין דרכו בטחינה אף אם טוחן אותו כדי להשתמש בו אינו נחשב טוחן.

לסיכום: רשב"א סובר שטוחן הוא תיקון החומר מחיבורו כדרכו.

22 לא דנתי כאן בענין דעת הרשב"א בסוגית לאלתר, כיון שההשוואה לבורר מלמדת שאין כאן עקרון יהודי לטוחן.
 23 אין ללמוד מלשון זו שרשב"א מחייב דוקא בחיתוך דק שהרי נשאל על פתיית לחם לתרגולים, והם אינם דוקא דק דק, אלא אמר לשון זו ביחס לסילקא עצמו, וכדי לומר שהטחינה צריכה להיות לפי דרכו של החומר הנטחן.
 24 אם הרשב"א מצייין ש"דרכו בכך" רק כדי לומר שאין זה חלק מן האכילה, אין צריך לכך שכבר אמר "ומניחו לאחר שעה", ולא היה צורך להוסיף משפט זה כתנאי לכלל המחייב. ובמנוחת אהבה (ח"ב פ"ח, הערה 42) דייק מדבריו שבא לומר ש"דבר שדרך לחותכו דק דק ולהצניעו לאחר זמן, אע"פ שרוצה לאוכלו לאלתר אסור". ובטל חיים (עמ' 292) הקשה עליו מכמה צדדים. ואמנם נראה מלשון הרשב"א שכתב לגבי סילקא "אבל לאוכלו מיד מותר", שגם בדרכו בכך לאלתר מותר. אלא ודאי ציין את ענין המלאכה שהוא דוקא כאשר דרכו בכך, כדי לומר שאע"פ שמדובר בפירור לחם לתרגולים, והוי אוכלין, מ"מ לאחר שעה חייב. ובטל חיים באר שמה שכתב הרשב"א "שדרכו בכך", זו ראייה שמדובר בטחינה לא לאלתר. והוין ממה אין צורך בכך, גם דברי הרשב"א עצמו מוכיחים, שיש אכילת סילקא בטחינה לאלתר, ובודאי טחינת דבר שדרך לטוחנו לאלתר, אם טחן לבו ביום חייב. אלא הוסיף הרשב"א עוד דין, שחזן מהיתר לאלתר, טחינה מותרת גם בדבר שאין דרכו בכך, כי אין זו טחינה, שלא כדעת רמב"ם או היראים. ובודאי לפי שיטת ערוך השולחן שכתב (ש"ט, סע' ט') שכל שימוש בדבר מקרי שעת אכילה, לא אופי המעשה כמעשה של אכילה מתיר אותו אלא העובדה שהאכילה היא השימוש בדבר ו"אין זה מעין מלאכה" (לשון השו"ע ש"ט, סע' ט"ז), וא"כ אין קשר בין השאלה אם דרכו בטחינה לאכילה או דרכו בטחינה לבישול.

ה. שיטת היראים

ר' אליעזר ממין (וכן כתב האור זרוע) מחייב גם על טחינת פירות לחתיכות דקות. ולא צמצם את המלאכה למצב של הוספת מעלה או דרכו בכך. לפי זה טוחן הוא כל מי שמבטל את החיבור של כל גידול שהוא.

עוד הביא שם את דעת הרשב"ם²⁵ שאין טוחן אחר טוחן, ולפי זה לא מדובר בפרוד לצורך אכילת הפרי, כי אם כן היה חייב גם על פרוד לחם לפתיתים כדי להאכילו לתינוק. אך יש לעיין מדוע אין טוחן אחר טוחן.

לכן יש לומר שלשיטתו החסרון שמלאכת טוחן במידה מסוימת היא המושך מפעולת הקצירה - היא מתקנת את החומר מגיבושו המקשה על האדם את פעולת האכילה, או קבלתו כל צורה חדשה,²⁶ ולכן כאשר החומר כבר נטחן, עיקר החסרון של הגיבוש הקשה כבר לא קיים בו אע"פ שגובש מחדש,²⁷ והוא כבר יצא מן המצב של הגידול הראשוני. הבחנה זו קלה יותר אם נגדיר אותה כשיעור, דהיינו - שאין טוחן אחר טוחן משום ששיעור הטחינה השניה אינו בעל עוצמה והפרדת חיבור כמו הפרדת חיבור טבעי, אבל מתוך הבנה שיסוד הגדרת השיעור הזה נעוץ בהבנה שכל מה שטרם הוכנס מן הטבע אל העיבוד של האדם, יש בו חסרון, ואילו החיבור שהאדם יצר לאחר מכן כבר אינו חיבור מחסר ומונע פעולות אלא חיבור שנועד לאפשר פעולות אחרות.

כלומר, אע"פ שהטחינה נחשבת גם כשאין דרכו לטחון, וממילא היא אינה קיימת דוקא כשמדובר בחסרון אופייני ובתיקון הנדרש לחומר הנטחן אלא גם בכל מה שמחובר והאדם רוצה להפרידו, עדיין יש לחלק בין מה שהאדם חיבר למה שמחובר מטבעו, כיון שההפרדה נועדה להסיר את חסרון היכולת לפעול פעולה מסוימת על החומר, וכאשר החומר חובר ע"י האדם עצמו, החסרון ברמה נמוכה ביותר, אם בכלל.

גם רשב"א וגם היראים רואים את התיקון ביצירת האפשרות לפעולה על החומר. אבל יש שתי משמעויות לתיקון הזה: תיקון מצבו של החומר מבחינת התקדמות היצירה שלו, וזה תלוי אם בשביל הפעולה המתאפשרת (כגון אכילת תרנגולים) דרכו של החומר בטחינה - כדעת הרשב"א, ותיקון מצבו של החומר מבחינת העובדה שהוא חסר את היכולת לפעול עליו סוג פעולה מסוים - כדעת היראים.

ולפי זה היראים הוא היחיד מבין הראשונים בשיטת הירושלמי שטחינת ירק אע"פ שאין היא התיקון המתאים לו וגם אם אין בה הוספת איכות כלל, יש בה משום טוחן, ולפי דבריו אכן מבוארים דברי הירושלמי, שהתיקון הוא במניעה שיש בגיבוש מן האדם לפעול את פעולתו.

והנה לפי מה שבארנו בדעת היראים יובנו דבריו בסוף מלאכת בונה שחולב חייב משום מפרק תולדה דטוחן. ולכאורה הדברים תמוהים, מדוע יוגדר החולב כטוחן. גם אם מצאנו בדעת ר"ח, שטחינה יכולה להיות הסרת המניעה של מצב החומר הטחון בגלל גיבוש הקיים סביבו,²⁸ וגם אם נגדיר מצב

25 ראה בב"י.

26 לאור דברי החזון איש בענין עיסה (חלק א סעיף ד) אי אפשר לומר שהחסרון הוא ביכולת של האדם להתיחס באופן פרטי לכל חלק מן החומר מבלי להחיל התיחסות זו אל שאר החלקים, ולכן יש לומר שהחסרון הוא ביכולת לפעול עליו סוג פעולה מסוים, כגון לאכול אותו בלי הצורך לטחון במהלך האכילה.

27 אין לומר כאן שהסבה להבנתו שאין טוחן אחר טוחן נובעת מהגדרת התיקון של החומר שכאשר חסרנו עצמי נחשב חסרון וכאשר לא לא, כיון שאין המלאכה באה לתקן את החומר אלא לאפשר את האכילה של האדם אף כאשר אין כאן חסרון עצמי במאכל כגון בפירות.

28 עיין לעיל סעי' ב'.

נוזלי כטחון²⁹ - אם נאמר שחולב נחשב כטוחן, אף כל סוחט יחשב כטוחן. ברם, דעתו של היראים שהטחינה אינה הוספת איכות או הסרת מניעת איכות של פרוד מן החומר, אלא הסרת החסרון של הגיבוש, המונעת מן האדם לאכול או לפעול על המאכל. בכל פרי, סחיטתו מתקנת את מצב החומר שלו. בסחיטה ההופכת אותו ממוצק לנוזל, ואפילו בהוצאת הנוזל הכנוס בפרי, יש תיקון של איכות החומר, ואם כן הסחיטה אינה תיקון כלפי חסרון היכולת לאכול או לפעול על החומר, אלא המשך השינוי של החומר למעלתו. אבל בחלב אין תוספת באיכות אלא הסרת החסרון של גיבוש הדבר העוטף אותו, המאפשרת את פעולת אכילתו.³⁰ לסיכום: שיטת היראים היא שטוחן הוא הסרת החיבור המונע פעולה כלשהי על החומר.

חלק ג - טוחן בדברים שאינם גידולי קרקע

א. דעת תרומת הדשן

כתב תרומת הדשן (סי' נ"ו):

"מ"מ נראה ואיכא למימר דבבשר מבושל או צלי דבנ"ד כ"ע מדו דשרי. ולא דמי לעצים ופירות ולחם, דאינהו כולי גידולין מן הארץ ויש במינן טחינה כגון תבואה וקטנית, דעיקר טחינה שייך בהו, אבל בשר דאין גידולו מן הארץ י"ל דבאוכל כזה לכ"ע לא שייך בהו טחינה"

והכי מצינו לענין מלאכת מעמר דקאמר אביי בפ' כלל גדול (ע"ג) אין מעמר אלא בגידולי קרקע. אע"ג דרבא פליג עליה התם י"ל דלענין טחינת אוכלין דבלאו הכי לא שייך בהו טחינה כולי האי, מודה דיש לחלק משום גידולי קרקע" ועוד כתב שם:

"אמנם אין נראה להתיר מהאי טעמא לחתוך בשר חי דק דק לצורך עופות להאכילן, דהואיל ואין הבשר כך ראוי לאכילה אלא לכוס אותו דלאו כאורחיה, איכא למימר דהא דהתירו התוס' לטחון אוכלין היינו משום דא"צ טחינה דאי בעי אכול ליה כמו שהוא שלם והיה לועסו בין שינוי, אבל אי לא האי טעמא לא"

והנה אמנם פרט לדברי הרמב"ם (פ"ח, הל' ט"ו) בענין טחינת ברזל, שאר הראשונים יחדו דבריהם על גידולי קרקע, אולם דבריו צע"ג מכמה פנים (הוקשו חלקם בנשמת אדם כלל י"ז, ס"ק ב', בשם תבואות שור):

א. כיצד מצאנו ברגבים טוחן (בע"ד: "האי מאן דעביד חביתא"), וכן הקשה רש"ש (ביצה ז', ד"ה וכותש) בהשוואה לשאר מלאכות.

ב. מדוע יהיה טוחן מיוחד לגידולי קרקע, מה החילוק בינו לבין מבשל ושאר מלאכות?

29 עיין בדיון שהבאנו בחלק א', סעיף ד' ובהערה שם.

30 ולפי זה מובן גם לדעת שאר הראשונים ההבדל בין סוחט לטוחן, ומדוע שנוי צורת המוצק אינה מלאכה אחת לשני התופעות, אע"פ שבשניהם משתנה החומר למעלתו, ובשניהם מניעת המעלה בגיבוש. לכל הראשונים הטחינה צריכה להיות קשורה לתוספת האיכות שבפרוד. בהפיכת מוצק לנוזל האיכות שונה. לרשב"א ולייראים, אין העיקר בתוספת האיכות אלא בהסרת המניעה. אבל שניהם מסבירים את הסרת המניעה ביחס ליכולת לאכול, וזו אינה נמנה בסחיטה שיש בה תוספת מעלה, כמו שבארנו.

ג. מה נאמר לרמב"ן (צ"ה, ד"ה חולב) שסבר שבהמות בכלל גידולי קרקע?³¹

ד. מדוע טחינה יותר קשורה לגידולי קרקע מאשר עימור?

ה. אם אין טוחן אלא בגידולי קרקע מה תועיל העובדה שבשר חי אינו נאכל לעופות אלא בחיתוך דק דק?³²

ב. שיטת הפרי מגדים והחזון איש

הפרמ"ג (במשבצות שכ"א, ס"ק י') באר שלאבנים יש דין גידולי קרקע לענין טוחן אע"פ שאין להם דין גדולי קרקע במעמר, משום שהגיבוש של האבן יחד הוא מציאות טבעית וזו עיקר הסברה של גידולי קרקע.

אמנם ודאי לא חלק תה"ד על דברי הרשב"א (שהובאו בר"ן) שטחינה בלחם מותרת משום שאין טחינה לאלתר, ולפי זה טוחן אחר טוחן חייב לרשב"א, וא"כ אי אפשר לומר שעיקר הטעם שאין טוחן בגידולי קרקע משום שדוקא התיקון של המציאות העצמית נחשב טחינה שהרי מצב הגיבוש של לחם אינו עצמי.

ובחזון איש (סי' נ"ז, ד"ה ולשון) דן לחם כדבר שאינו גידולי קרקע משום שאין חיבורו טבעי. אמנם לפי זה א"כ אין ההגדרה של גידולי קרקע עיקר כאן, וכמו שמצאנו בדש את הגדרת גידולי קרקע, בצד הדיון על פרוק מים מכבשין ושלקות (ע' קמ"ה, רש"י ד"ה פטור) אע"פ שכינוסם שם אינו טבעי, וא"כ היה לו לתה"ד לנקוט כמ"ד אין טוחן אחר טוחן ולא להגדיר את החילוק כחילוק בין גידולי קרקע לשאינם גידולי קרקע. ועוד אם מדובר על גיבוש טבעי, זה קיים גם בבשר.

ועיין ערוך השולחן (או"ח סי' שכ"א, סע' י"ד), שכתב "מ"מ בעיני עכ"פ דבר הגדל מהקרקע אבל בבשר בעלי חיים לא שייך גדר טחינה כמובן ולכן מותר אף שלא לאכול לאלתר ואפילו מי שאינו יכול ללעוס כך מותר (מג"א סק"י) כיון שאינו בגדר טחינה כלל ומ"מ אסור לחתוך בשר חי לפני העופות דק דק דכיון שבלא חיתוך אין יכולים לאכלה קמשוי לה אוכל לפני התרנגולין ואסור לשוויי אוכלין לפני בהמה בשבת ואע"ג דבסי' שכ"ג יתבאר דמותר לשוויי אוכל לפני בהמה מ"מ בחיתוך דק דק אסור ואין בזה טעם נכון ובאמת יש מי שהולך בזה ומתיר", ואולי יש לומר שכל שאינו גידולי קרקע הוי טוחן אחר טוחן, ולכן כל חומר גולמי ראשוני, נחשב גידולי קרקע.

ובכלל, בקוצר ומעמר הפיזור והחיבור הטבעי למקום הוא דבר שאינו קיים בחי, אבל גיבוש אינו מיוחד לקרקע וקיים גם בדברים טבעיים אחרים. ולדברי החזון איש בכלל צ"ע לתה"ד כי מדאמרין אין טוחן אחר טוחן ולא אמרינן אין טוחן בגידולי קרקע, משמע דרק על עצם המקוריות של הגיבוש דנו, ולא דוקא שתהיה מן הקרקע או באופן טבעי.

וכמו כן, יסוד דבריו של התה"ד "דבבשר מבושל או צלי דבנ"ד כ"ע מדו דשרי. ולא דמי לעצים

31 לגבי התאמת דעת היראים והפוסקים שבהמה גידולי קרקע יש להביא את דברי רע"א בשו"ת (סי' ב') - "יקשה לכאורה על פסקי הרמ"א דפסק כירושלמי (דיש זורה ביריקה - הערה שלי) הא הלכה דאין דישה אלא בגידולי קרקע וגם פסקינן כתוס' דאדם ובהמה לא הוי גידולי קרקע (כדא"י סי' שכ"א) דמותר לחתוך בשר דק דק והיינו כדברי תה"ד דאין טחינה אלא בגידולי קרקע, א"כ גם ברוק נימא דאין זורה אלא בגידולי קרקע והרוק הבא מאדם לא הוי גידולי קרקע. אבל באמת לא קשה מידי די"ל דהרמ"א חושש לדעת הרמב"ם דאדם ובהמה הוי גידולי קרקע ומה דמותר לחתוך בשר דק דק היינו בצרוף שאר שיטות דבאובלים ל"ש טחינה היכא דיכול לאוכלו בלא"ה כמ"ש התה"ד להקל בצרוף סברה זו, ואוסר מה"ט לחתוך בשר חי דק דק לפני העופות כיון דלא חזי למיכל כך י"ל דהוי טוחן". ומ"מ מדברי תה"ד עצמו משמע שאין מחלוקת, ועדיף לבאר גם את דברי הרמ"א ללא מחלוקת.

32 ועיין בטל חיים (עמ' 265) שהקשה היכן מצאנו במלאכות שדין גידולי קרקע מצתמצם לאוכלין בלבד.

ופירות ולחם, דאינהו כולי גידולן מן הארץ ויש במינן טחינה כגון תבואה וקטנית, דעיקר טחינה שייך בהו"א ו"כ אין זה קשור לעצמיותו של הגיבוש, אלא לדמיון שבין גידולי קרקע לתבואה וקטנית.

ג. שיטת הנשמת אדם

בנשמת אדם (שם) באר, שטעמו של תה"ד הוא מצד דמוי תולדות לאבות. טחינת כדרכה, המכשירה את החומר, קיימת גם בדברים שאינם גידולי קרקע. כמו כן גם טחינה המביאה את הדבר למצב האיכותי הבא, קיימת גם במה שאינו גידולי קרקע. אבל טחינת פירות, שאינה דומה לעיקר מהות פעולת טוחן משום שהם מוכשרים, ואין טחינתם לקמח אלא לפרורים (כלשונו של היראים שהובאה לעיל), לא תחשב תולדה אלא א"כ תהיה ג"כ מכלל גידולי קרקע.

ולפי זה מובן שטחינת רגבים אינה מחייבת משום שהיא טחינה בגידולי קרקע אלא בגלל הדמיון הגמור לטוחן. ועוד למדנו, שהחיוב בחיתוך בשר חי שאי אפשר לאוכלו, מגדיר את המעשה כמעשה השייך לעיקר דין טוחן, ולכן יש בו טוחן אף שאינו גידולי קרקע.

לפי דברי הנשמת אדם אפשר גם להשיב על קושית הדבר אברהם (ח"א, סי' כ"ד, אות ד') על תה"ד, מדעת היראים שהובאה לעיל, שגם חליבה נחשבת כטוחן. כי ניתן לומר, שהיראים סבר שהחליבה למרות שאינה גידולי קרקע, ולמרות שאין בה תיקון חסרון בחומר אלא בפעולת האדם עליו, דומה לטחינת קמח כשיטת ר"ח הסובר שהפקת החלק הטוחן מתוך המארג המחבר אותו נחשבת טחינה, וממילא יש דמיון לעיקר מלאכת טוחן. אמנם יש לברר אם החילוק בין גידולי קרקע לשאינם גידולי קרקע נכון לדעת היראים מצד הסברה.

עוד יש להבין מדוע הגדרת הדמיון למלאכה תלויה במציאות של גידולי קרקע הלא אין כאן משהו אופייני לטוחן (כמו דקות הטחינה). וכמו כן, מדוע לא יוגדרו בהמות גידולי קרקע כדעת הרמב"ן.

ד. הסבר תרומת הדשן ע"פ היראים

תרומת הדשן פותח בברור האם יש טחינה בבשר. ומתחילה הוא מביא את דעות הראשונים שאין טוחן באוכלין או בפירות, ולאחר מכן מביא את שיטת היראים. לנושא גידולי קרקע הוא נדרש לכאורה דוקא לשיטת היראים.

והנה התיקון בעיקר טחינה התיחס אל איכותו של החומר, וכך מצאנו ברוב הראשונים. אף לשיטת רשב"א שחייבים על טחינה שנועדה להקל את הפעולה של האדם על החומר, זה דווקא אם דרכו בכך. ואילו ליראים התיקון בפירות הוא לפי יצירת האפשרות לפעול עליהם, אע"פ שאין דרכו בכך.

ולכאורה, מלאכת טוחן האמורה במשכן, היא מלאכה שיש בה חיסרון מהותי בחומר, והטחינה אופיינית לו. כמו כן עיקר מלאכת טוחן אמורה בטחינה לקמח. כל הראשונים תלו את הגדרתם באופן המלאכה, וממילא היו פטורים מלהשיב על שאלה זו. למשל, לרמב"ם שכתב שמלאכת טוחן היא דוקא היכן שנוספת איכות חדשה לחומר, מובן מדוע אע"פ שבטוחן שהיה במשכן הטחינה היתה לקמח, כאן חייבים גם כאשר אין הטחינה לקמח, כי עיקר המלאכה ביצירת איכות ומעלה ע"י הפרוד, וממילא הדבר תלוי באיכותו של כל מין, וטחינת חיטה או סממנים לקמח, שווה לטחינת עצים לשתים ושלישה חלקים. אמנם בדעת היראים, כל טחינה המועילה נחשבת טחינה לכאורה, וממילא, כיצד נגדיר את שיעור המלאכה, ונדע לדמות חיתוך לטחינה האמורה במקדש. ובמילים אחרות: מהו המדד למלאכת טוחן.

לכן ע"פ הנשמת אדם, אומר תרומת הדשן לדעת היראים, שכל מה שנאמר בפירות אינו נכון אלא

בגידולי קרקע, ומחלק בין שתי שלבים בדימוי המלאכה לתולדותיה. ישנם מקומות שבהם המלאכה היא כמשכן - טחינה המשנה את החומר למעלתו, ע"פ שיטות הראשונים. וישנם מקומות שבהם ישנה טחינה המאפשרת פעולה על החומר לחלקיו. טחינה כזו כלולה גם כן בטחינה שבמשכן, כיון שעל ידה מתאפשר הערבוב של כל החלקים שבגרגיר עם מים. אלא, שכאמור גם אם נגדיר כך את התולדה, יש לאתר את המודד המגדיר מהו שיעור הטחינה. לכן אומר תרומת הדשן שע"פ היראים כל שיש בו ביטול של החיבור הראשוני כגידולי קרקע נחשבת טחינה.

אמנם כדי להבין זאת גם לשיטת הרמב"ן הסובר שחלב נחשב גידולי קרקע, ובניגוד לכך בענין טוחן הבשר אינו נחשב גידולי קרקע ע"פ תרומת הדשן, וכפי שהסביר הנשמת אדם, יש להסביר מדוע החיבור בין חלקי הבשר של הבהמה שונה מחיבורו הטבעי של הפרי. לכן יש לבאר זאת בדרך שונה מן החזון איש והפרי מגדים, ולומר שגידולי קרקע אינם מיוחדים בעוצמת חיבורם הטבעי, אלא בכך שטחינתם מהווה השלמה ליעודם החומרי.

וכאן אף לא נידרש לדעת הנשמת אדם, אלא נאמר, שגם לדעת היראים הטוחן משלים את מצב החומר, והוא סבור שהשלמה זו באה ע"י הפקת הפרטים מתוך החומר, שכך יהיה אפשר לפעול על כל חלקיו כפרטים. כדי לבאר זאת נאמר, שע"פ היראים טחינה אינה מתקיימת אם נשארה עיסה אלא דוקא אם נוצרה האפשרות לפעול על כל חלק בנפרד.

ואם זו ההגדרה מובן כיצד היא יכולה לחול על כל פרי בלי קשר לשאלה אם יש כאן מעלה של קמח או כל מעלה אחרת, כיון שאין כאן יצירה בחומר עצמו אלא פתיחת האפשרות שלו לפעילות עליו. ואולי בדומה למלאכות דש בורר ואפילו קוצר, גם כאן יש מימוש של החומר ממצבו הגולמי.

דומים הדברים לשיטת ר"ח המדבר על הסרת הגיבוש המונע מן החומר להיות קמח, בין ע"י יצירת קמח ובין ע"י הפקתו, אלא שכאן המגמה אינה האיכות שלו כקמח, והכנתו לליישה או בישול, אלא הוצאתו ממצבו כדי שאפשר יהיה לפעול בו.

לפי זה, יש הבדל עצום בין הגדרת גידולי קרקע בדש, שם ישנה התיחסות לחלב, וכמו שראינו לעיל היראים סובר שחליבה ופרוק הם תולדה של טוחן, אולי משום שבחליבה ובטוחן יש הבאת החומר למצב פעולה עליו מבלי להסיר פסולת כמו בדש. אמנם כשמדובר בבשר עצמו, אין להגדיר את חיתוכו כהשלמת מצב החומר אלא כשימוש בו לאחר שהושלם, כיון שגם בהמה חיה היא חומר במצב שלם.